УДК 94/093

А.М. Ахунов

ШӘРКЫЯТКӘ БАГЫШЛАНГАН ГОМЕР
(Ә.Б. Халидовның тууына 90 ел тулу уңаеннан)

В 2019 году исполнилось 90 лет со дня рождения выдающегося советского и российского ученого-востоковеда, археографа и текстолога, доктора филологических наук, профессора Анаса Бакиевича Халидова (1929–2001). Большая часть его жизни была связана с Ленинградом (позже Санкт-Петербургом). Он руководил Арабским кабинетом им. И.Ю. Крачковского и Сектором Ближнего Востока С.-Петербургского филиала Института востоковедения РАН. Он является автором ряда трудов, посвященных арабской рукописной книге, каталогов рукописей, работ касающихся прошлого татарского народа.

Ключевые слова: Халидов А.Б. (1929–2001), археография, арабистика, востоковедение в Российской Федерации.

2019 marked the 90th birth anniversary of the outstanding Soviet and Russian scientist-orientalist, archaeographer and textual scholar, doctor of Philology, Professor Anas Bakievich Khalidov (1929–2001). Most of his life was associated with Leningrad (later Saint Petersburg). He was in charge of the Arab Cabinet I.Y. Krachkovsky and the Middle East Sector of the St. Petersburg branch of the Institute of Oriental studies of the Russian Academy of Sciences. He is the author of a number of works devoted to the Arabic manuscript book, catalogues of manuscripts, works concerning the past of the Tatar people.

Keywords: Khalidov A.B. (1929–2001), archaeography, Arabic studies, Oriental studies in the Russian Federation.

Атаклы гарәп белгече, профессор Әнәс Бакый улы Халидовның вафатыннан соң унсигез ел үтте. Ул Казанда 2001 елның декабрендә изге рамазан аенда дөнья куя. Быел аңа 90 яшь тулган булыр иде...

Бу кешенең язмышы гаҗәп кызыклы. Ул 1929 елның 25 февралендә Татарстан АССРның Буа районындагы зур булмаган Казма (хәзерге Черки-Кощаково) авылында туган, шунда ук башлангыч белем дә алган. Үзенең тырышлыгы, үҗәтлеге һәм таланты нәтиҗәсендә ул академик фәндә югары үрләр яулый, исеме зур хәрефләрдән язылырга тиешле зур галим, гарәп әдәбияты тарихы буенча күренекле белгеч булып таныла. Ә.Б. Халидов Көнчыгыш Европада шәрык кулъязма традициясе һәм мәдәнияте буенча танылган галим була, Россиядә беренче гарәпче санала, аның урыны әле озак вакытлар буш торыр…

Ә.Б. Халидовның шундый биеклекләргә ирешүен яхшырак аңлау өчен, аның гаилә тарихына мөрәҗәгать итәргә, биографиясен күзәтергә кирәк. Бабасы Мөхәммәткәр мәдрәсәдә укыта, ә Бакый Халиднең әтисе Совет заманында гарәп теле дәреслеге авторы буларак таныла. Бакый Халидовның (1905–1968) язмышы да вакыйгаларга бай. Күп кенә яшьтәшләре кебек ул да башлангыч белемне җирле мәдрәсәдә алган. 1920 еллар ахырында язмыш аны Ленинградка китергән. Анда ул күренекле дин белгече Муса Бигиев (1875–1949) белән очраша.

Бакый аның яраткан укучысына әйләнә, аның җитәкчелегендә гарәп телен өйрәнә. Бигиев чит илгә киткәннән соң, ул да чит илләргә еш чыга башлый. Бу вакытта Бакый Халидов үзенең дуслары – Габдрахман (киләчәктә – Ленинградтагы танылган шәркыятьче Г. Таһирҗанов) һәм Габдулла Таһирҗановлар белән бергә, эш эзләп, башта Бакуга, аннары Ашхабадка китә. Әмма тиздән төпле, системалы белемсез калуларын аңлап, яшьләр югары уку йортына укырга керергә карар кылалар. 1934 елда Габдулла Таһирҗанов – Ташкентка, Габдрахман Ленинградка китә, ә Бакый Халидов Казан дәүләт университеты каршындагы рабфакка укырга керә. Аны тәмамлагач, ул 1941 елның гыйнварында шул ук университетның физика-математика факультетында укый башлый.

Югары белем алгач, Бакый Халидов гаиләсен шәһәргә алырга карар кыла. Шул рәвешле, Әнәс тә Казанга килә һәм 50 нче урта мәктәпнең бишенче сыйныфында укуын дәвам иттерә. Аның сөйләүләренә караганда, уку аңа җиңел бирелмәгән, чөнки рус телен ул әллә ни яхшы белмәгән. Шул ук елны аның әтисен Ташкент обсерваториясенә җибәрәләр. Әнәс Халидов Казанда өч ел берүзе яши. 1941 елда Бакый Халидовны армиягә алалар һәм хәрби тәрҗемәче сыйфатында Иранга җибәрәләр. Сугыш тәмамланганнан соң, 1945 елда Б. Халидов Ташкентка кайта, хәрби округта тәрҗемәче булып эшли һәм бер елдан Ташкент университеты каршында яңа оештырылган көнчыгыш телләре факультетына фарсы, пушту һәм гарәп теле укытучысы итеп билгеләнә. 1952 елда ул пушту теле буенча диссертация яклый. 1953–1958 елларда – иран-әфган кафедрасы мөдире, ә 1958 елдан гарәп филологиясе кафедрасы мөдире була. Гомеренең ахырына кадәр ул Ташкентта яши (1968).

Әнәс Халидов көнчыгыш фәннәрен өйрәнергә карар итә. 1946 елда ул Ленинград дәүләт университетына укырга керә. Аның хыялы тормышка аша: 1951 елда әлеге университетның Көнчыгыш факультеты гарәп бүлеге студенты була. Аны тәмамлагач, сәләтле һәм тырыш укучыны СССР Фәннәр академиясе Көнчыгышны өйрәнү институтының Ленинград бүлеге аспирантурасына укырга чакыралар. Биредә ул 1954 елга кадәр укый һәм 1955 ел башында Мисыр язучысы Таһа Хөсәен иҗаты буенча кандидатлык диссертациясе яклый. Яклаудан соң шунда ук кече фәнни хезмәткәр итеп эшкә алына, классик гарәп әдәбиятын тикшерү белән шөгыльләнә. Алга таба аның бөтен тормышы шушы институттагы эшчәнлеге белән бәйле булачак.

1961 елда аны СССР ФА Көнчыгышны өйрәнү институтының Ленинград бүлеге каршындагы И.Ю. Крачковский исем. Гарәп кабинеты (1978 елдан – Якын Көнчыгыш секторы) мөдире итеп билгелиләр. Ә.Б. Халидов бу секторны 2000 елга кадәр җитәкли. Фәнни-тикшеренү эшләреннән тыш, Ә.Б. Халидов Ленинград дәүләт университетының Көнчыгыш факультетында да укыта. Соңрак, махсус курслар белән ул берничә тапкыр Алма-Ата, Казан, Утрехт (Нидерланд) университетларына барачак, ә 2000 елның сентябреннән Казан дәүләт университетының Көнчыгыш телләре институтының көнчыгыш телләре кафедрасы профессоры булачак.

Дистәгә якын көнчыгыш һәм Европа телләрен яхшы белгәнгә, ул фәнни-тикшеренү максатларында Көнчыгыш һәм Көнбатышның күп кенә илләрен йөреп чыкты. 1966 елдан башлап аны Аденда, Багдадта, Бәйрутта, Дәмәшкта, Каһирәдә, Будапештта, Лондонда, Лейден, Парижда һәм Көнчыгыш һәм Көнбатышның башка шәһәрләрендә узган абруйлы халыкара конференцияләргә чакыралар. Чит илгә чыкканда Ә.Б. Халидов тәрҗемәче хезмәтеннән файдаланмый. Европада ул инглизчә, Гарәп Көнчыгышында гарәпчә докладлар ясый. Дөньякүләм данга ирешүенә карамастан, ул фәнни дәрәҗәләр һәм мактаулы исемнәр алырга ашыкмый. Бары тик 1984 елда гына ул гарәп кульязмаларын тикшерүгә багышланган «Гарәп кульязмалары һәм гарәп кульязма традицияләре» дигән темага докторлык диссертациясе яклый. Болар барысы да Ә.Б. Халидовның беркайчан да сан артыннан кумавы белән аңлатыла, эштә аның өчен иң мөһиме сыйфат күрсәткечләре.

Әнәс Бакый улы озак еллар Шәрыкны өйрәнү институтының гарәп кульязмалары фондын тикшерү һәм тасвирлау белән шөгыльләнә. Бу эшне бары тик Ә.Б. Халидов дәрәҗәсендәге белгеч кенә башкара алган. Гарәп кульязмаларындагы кыенлыклар белән барысы да профессор Халидовка мөрәҗәгать итәләр. Һәм ул беркайчан да беркемнең дә соравын кире какмый.

Ул күпсанлы мәкаләләр һәм китаплар калдырды. Махсуслаштырылган фәнни җыентыкта зур монографиясе яки мәкаләсе булса – димәк, алар барысы да моңарчы күрелмәгәнчә тәфсилләп һәм җентекләп язылган. Галим үзенә ифрат дәрәҗәдә таләпчән булган һәм бернинди дилетантлыкны кичермәгән.

Әнәс Бакый улы милли тамырларын беркайчан да онытмады һәм үзен татар халкының улы дип санады. Соңгы елларда ул туган ягына аеруча нык тартылды. Һәм ниһаять 1990 еллар башыннан ул Казанга килде һәм Казан дәүләт университетында гарәп телен өйрәнүче студентларга лекцияләр укый башлады.

Соңгы вакытта бер генә зур тарихи конференция дә аның беренчел чыганакларга таянып эшләнгән эчтәлекле чыгышларыннан башка узмады. Гомеренең соңгы елында Ә.Б. Халидов Казанда ныклап төпләнде. Аңа кирәкле бөтен шартлар тудырылган, торак мәсьәләсе дә хәл ителгән иде. Халидовка Коръәнне татар теленә тәрҗемә итү эшен тапшырдылар. Бу титаник эшне ул үләр алдыннан тәмамлады, ләкин төзәтергә өлгермәде.

Әнәс Бакый улы көтмәгәндә арабыздан китте. Ул берәүне дә мәшәкатьләргә теләмәде. Аның соңгы сулышы да телефоннан сөйләшкәндә өзелгән. Соңгы минутына кадәр ул кемгәдер кирәк булды...

Ахунов Азат Марс улы,
филология фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының Язма һәм музыкаль мирас үзәге әйдәп баручы фәнни хезмәткәре